

**Кратки
научни прилог****Ана К. Миловановић¹** **Универзитет у Београду, Факултет за образовање
учитеља и васпитача, Београд, Србија****Образовање о Косовском завешћу
у функцији драматизовања песама
косовског циклуса – студија случаја**

Резиме: Рад размишља образовање о Косовском завешћу у функцији драматизовања песама косовског циклуса, на примеру студије случаја његове примене у драмској настави на Факултету за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду, школске 2023/2024 године. Циљ истраживања је био утврђивање доприноса образовања о Косовском завешћу драматизовању песама косовског циклуса. Истраживање је засновано на следећим претпоставкама: 1) Косовски завешће представља идејно и тематско уједињене песама косовског циклуса, 2) за одређивање идејне основе драматизација песама косовског циклуса студентима је неопходно образовање о Косовском завешћу. Методом анализе садржаја и анкетиом утврдили смо најпре да студенти не дају знања о Завешћу, а потом смо установили теоријску основу и садржаје образовања о Косовском завешћу. Истражујући зајим методама анкетирања, анализе садржаја и комбинације функционалности образовања о Косовском завешћу које смо предавали студентима, утврдили смо да је оно допринело томе да изворно схватање Косовског завешћа буде највише засиуљено у студентским драматизацијама (42,54%). На основу тога закључујемо да је образовање о Косовском завешћу студентима пружило неопходна знања за одређивање идејне основе драматизација и било веома функционално у драматизовању песама косовског циклуса.

Кључне речи: Косовски завешће, образовање о Косовском завешћу, настава драмске уметности, драматизација српске народне песме косовског циклуса, образовање учитеља

¹ ana.milovanovic@uf.bg.ac.rs

 <https://orcid.org/0009-0004-7145-5608>

Copyright © 2025 by the publisher Faculty of Education, University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

У овом раду представимо пример примене образовања о Косовском завезу у оквиру једносеместралне наставе на предмету Драма и покрет, а на студијском програму за образовање учитеља Факултета за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду, школске 2023/24. године. Потреба за овим видом образовања била је у функцији наставне праксе драматизовања епских песама косовског циклуса.

Пошто се драматизација може сматрати успешном само ако „следи токове оригиналног текста и успева да истакне основну пишчеву замисао” (*Rečnik književnih termina*, 1985, str. 135) и пошто је идеја за драму *sine qua non* (Voljkenštajn, 1966; Lešić, 1979; Stamenković, 1985; *Osnovi dramaturgije*, 1989), на почетку наставе на поменутом предмету било је потребно одредити идејно и тематско упориште епских песама косовског циклуса. По мишљењу велике већине проучавалаца косовског циклуса, као и по нашем мишљењу, то је Косовски завет (Vidović, 1989; Petrović, 1990; Mišić, 1990; Jevtić, 1992; Vidović, 2007; Radulović, 2013; Suvajdžić, 2021), тако да се с правом може претпоставити да је студентима било неопходно његово познавање за одређивање идејне основе драматизација песама косовског циклуса.

На основу ранијег истраживања о статусу Косовског завета у српском образовању и васпитању може се претпоставити да студенти не баштине знања о Завету (уп. Milovanović i Svetanović, 2023; Milovanović, 2024), али је ту хипотезу било неопходно проверити. Обављено је једноставно истраживање у којем су коришћене метода анализе садржаја и анкетни упитник. Анкета је била анонимна и добровољна, а о карактеру и циљу анкете учесници су били обавештени непосредно пре почетка процеса анкетирања. Анкета се састојала се од једног отвореног питања које је гласило: „Шта је Косовски завет?”

У анкети је учествовало 47 студената који су похађали наставу предмета Драма и покрет на студијском програму за образовање учитеља. Од њих су на постављено питање одговорила 42 студента. Део одговора на анкетно питање је обрађен квантитативно и нумерички је одређена употреба најфреквентнијих термина и ликова у одговорима; на други део, који су чинили уникатни одговори, примењена је метода анализе садржаја. Одговори су били састављени од више термина, а најмање од два елемента (термина).

Табела 1. Прва анкета – термини употребљени у одговорима.

ТУО	БСУ	ПУБС
Мит, легенда	7	16,6
Косовски бој	22	52,3
Епска песма	28	66,6
Сукоб (Срба и Турака)	18	42,8
1389. година	20	47,6

Легенда: ТУО – термини употребљени у одговорима;
БСУ – број студената који их је употребио;
ПУБС – проценат од укупног броја студената.

Табела 2. Прва анкета – епски ликови који се налазе у одговорима.

ЕЛУО	БСУ	ПУБС
Цар Лазар	11	26,1
Милош Обилић	9	21,4
Вук Бранковић	11	26,1
Султан Мурат	7	16,6
Царица Милица	2	0,47

Легенда: ЕЛУО – епски ликови који се налазе у одговорима;
БСУ – број студената који је навео одређени лик;
ПУБС – проценат од укупног броја студената.

Одговор „обећање јунака да ће се борити у Косовској бици. Завет да ће се борити на Косову дао је Милош Обилић, као и други јунаци” – у којем се не наводи цар Лазар – био је једини који је реферисао на Завет. На основу анализе студентских одговора уочили смо да се они односе само на Косовски бој као историјски догађај, односно да је у питању одређење које преовла-

дава у јавном дискурсу, а у коме је „пренаглашена историјска, овосветска функционалност Косовског завета” (Radulović, 2013, str. 140). То указује на чињеницу да студенти у претходном образовању нису стекли знања неопходна за разумевање изворног значења Завета, које захтева познавање метаисторијских тумачења – оних која се тичу његове духовне суштине и есхатолошке садржине (Radović, 1981; Bulović, 1989; Radosavljević, 2007).

Закључили смо: да би идеја о смислу песама косовског циклуса „претходила драмском дискурсу” (Ibersfeld, 1982, str. 92), односно да би идеје студентских драматизација песама косовског циклуса биле усклађене са Косовским заветом као идејним полазиштем и тематским упориштем епских песама косовског циклуса, студентима је неопходно елементарно образовање о Косовском завету.

Теоријски оквир: образовање о Косовском завету

У складу са проблематиком којом се бавимо у раду, као теоријски оквир образовања о Косовском завету појављују се одабрана тумачења Косовског завета у списима српских богослова, књижевника и научника са којима је било неопходно упознати студенте да би могли да приступе процесу драматизовања песама косовског циклуса. Садржаји овог образовања били су у функцији одређивања идејне основе студентских драматизација песама косовског циклуса.

Одређења Косовској завети

„Драма Косовског искуства, Косовског завета или Савеза је задивљујућа”
(Lupulović, 2025).

Промишљајући Косовски завет, значајни српски теолози долазе до готово идентичних одређења. У првом делу увек реферишу на релацију Косовског са Новим заветом. „Косов-

ски завет је испуњење основног смисла садржаног у Новом Завету Гопода нашега Исуса Христа” (Radulović, 2013, str. 126); „Косовски завет у цјелини представља само Нови Завет” (Radović, 2007, str. 4); стваралачка примена „вечнога Богочовечнога Завета или Савеза, тј. Христовог Савеза” (Bulović, 1989, str. 9). Други део тумачења односи се на национално одређење Косовског завета: то је „српско читање, тумачење и живљење савеза који је Бог склопио са човеком, сведочење и потврда снаге и вечног важења тог споразума у српској историји” (Radulović, 2013, str. 126); уткан је „у српску историју и српско национално биће” (Radović, 2007, str. 4), то је савез који је српски народ склопио са Богом Живим и запечатио га, саборно, својом мученичком крвљу „за Крст часни и слободу златну” (Radović, 2012, str. 103); „етос истинске духовности у нашем народу, који нас чини причасницима и заједначарима вечнога Новог Завета Божијега” (Bulović, 1989, str. 9).

Значајна су промишљања Завета која истичу вредности које он оличава и заступа. „То је опредељење за 'Царство Небеско', за вечне духовне вредности: вечну истину, вечну правду, вечну наду, вечни живот” (Radosavljević, 2007, str. 7), „актуализација царства Небеског” (Lupulović, 2025). У Завету се ради о вредностима највишег реда: живот вечни у миру и радости, љубав, слобода, достојанство, правда, част, одбрана права и достојанства човековог бића (Gvozdić, 2003). Кроз Косовски завет се наша народна душа венчала са небеском правдом (Jevtić, 2015). Косовска етика је „нобилна етика сублимне резигнације која трепти вером у потоњу победу правде; у потоњи тријумф светлости, топлоте, добра, а у одступ мрака, студени, зла” (Ђurić, 1914, str. 20).

Завет представља „истинску пуноћу светосавља као јеванђељске философије живота” (Radović, 2007, str. 4). „Чувар Косовског завета је само Литургија (кнез Лазарева литургија), тј. *човеково учеиће у Литургији*” (Vidović, 2007, str.

141) и „Косово једино можеш да разумеш кроз Свету литургију” (Lupulović, 2025). Смисао и садржај Завета је у ствари љубав која претпоставља апсолутну човекову слободу, потпуна узајамно прожимајућа љубав између Бога и човека (Bulović, 1989).

Косовски завет се може одредити са различитих аспеката као: „суштинско заветовање целокупног српског народа на безусловну одбрану сопственог идентитета по сваку цену, па и по цену 'голог' живота” (Stanar, 2023, str. 37); „упориште за нормативност и смисао историјског постојања српског народа, чији се идентитет кроз историјске ломове сачувао и учврстио” (Šijaković, 2022, str. 378); „српски културни образац односно духовна, верска и културна самосвест српског народа; историјска и државотворна свест српске нације” (Radulović, 2013, str. 140).

Утемељеност Косовског завеза у српској средњовековној држави и култури

На Косову је српски народ постао зрели историјски народ: „читава његова историја била само припрема за одсудни корак” (Radović, 2011, str. 85). Идеја светости била је у средишту програма српске средњовековне државе и цркве, још од самог заснивања светородне лозе Немањића и култа српских владара светитеља. Опредељење за Царство Небесно налази се у самој сржи српске државне и културне традиције (Velimirović, 2003; Radulović, 2013; Vuksan, 2021; Popović, 2024). Православље је постало саставни део идентитета српског народа захваљујући Светом Сави (Jevtić, 2015; Radulović, 2013), а „Косовски Завет није ништа друго до свечана обнова у датом историјском тренутку, под датим историјским околностима, Светосавског Завета” (Bulović, 1989, str. 7).

Постигнуће „Царства небеског у оном будућем веку” записано је још у Душановом закону (Dušanov zakonik, 1986, str. 89). На дубоку и вишевековну утемељеност Завета указује и

патријарх Павле: „Тако се давно пре Косовског боја наш народ учио и упућивао небеском поимању живота и смрти” (Patrijarh Pavle, 2007, str. 3). Настало негде давно, са далеким прецима, које Лазар носи у крви и души „проговара опредељење као да проговара само отачество” (Đurić, 1990, str. 22).

Косовско опредељење – српско привољење Царству небеском

„Приволети се царству небеском шта би друго могло значити него усвојити еванђељски циљ живота и његово остварење еванђељским путем и средствима?” (Patrijarh Pavle, 2010, str. 77). Не мерећи разлоге за битку и против битке, и не помишљајући на предају без борбе (Đurić, 1990, str. 22), цар Лазар одлуку „да своју судбину и судбину свога народа положи у руке Господње, чини угледајући се на Христа, који је у Гетсиманском врту прихватио чашу коју му је Отац дао, чашу страдања, понижења и крсне смрти” (Stanišić, 2022, str. 9). Милош Обилић, све време живећи у вери и вером, „личном снагом и врлином извршио је Косовско опредељење и он све време испуњава Косовски завет, за њега не постоји други избор и друга могућност” (Radulović, 2013, str. 129). Њихова борба, као и бој других српских јунака, „није у крви и телесно, него против ваздушног мноштва поднебеских власти зла” (Danilo, 2023, str. 73). Јер српско привољење Царству небеском „значи претпостављање небеских вредности земаљским подвргавање плотских снага духовнима” (Đurić, 1914, str. 20).

Потребно је истаћи да се Небеско царство не схвата као неки „објективни дух” или имагинарни (или будући посмртни, загробни) простор, него унутрашње човеково поистовећење са Христовим ликом и да је подвиг био управо у томе да се човек, још док је жив, уздигне у надсветовност (Vidović, 1989, str. 32). Привољење Царству небеском није ни замирање, ни мртви-

ло, нити бекство у апстрактни свет, него „најдубљи и човјека најдостојнији подвиг кога се он може удостојити на земљи” (Radović, 2011, str. 88–89). Јер Царство Небеско није апстрактно већ ангажује све људско: биће, стваралаштво, став, односе према себи, према ближњима, према Богу. Царство Божије „коме стреми Лазар је у заједништву човјека са Богом, али и другим човјеком” (Marojević, 2022, str. 269). Љубав према Богу претпоставља љубав према ближњима и опредељењем за непролазно Царство небеско не отказујемо се од пролазног живота на земљи, нити се вером у бесмртну душу одричемо старања за своје историјско биће (Patrijarh Pavle, 2007).

Делећи са исихастима поглед на свет и људски живот који премошћује трансцендентални јаз између овога и онога света, Косовски завет не укида драму историјског живљења, већ је, истицањем тријумфа мученичке смрти за Христа и Царство небеско, „преображава повезивањем са есхатолошким богочовечанским вредностима” (Jevtić, 1992, str. 249–250). Управо због вечних божанских вредности у коме су и правда, и истина, и љубав, и доброта, и радост, и живот бесмртни, божански и вечни, и све је „сама бескрајност до бескрајности и савршенство до савршенства” (Porović, 2007, str. 143), читав српски народ се заветно определио за Небеско царство (Gvozdić, 2003, str. 226). Јер борба за отаџбину има смисла једино ако је истовремено и борба за небеску отаџбину (Marojević, 2022, str. 269). Жртвујући себе за небеску правду, Косовски мученици су „везали земљу са небом” (Porović, 2007, str. 143) па се „увек и довека” пред сваким Србином „поставља вечно лазаревско питање – коме ће се царству приволети” (Radosavljević, 2007, str. 8).

Срби су се свесно жртвовали за Царство Небеско

„Ако и мноштво смрти догоди се нама,
Слатко за Христа и побожност отачества
нашег да поднесемо.
Боља нам је смрт у подвигу,
Него ли живот са стидом”
(Danilo, 2023, str. 54).

Речи цара Лазара речи су свеца, оличења хришћанске идеје мучеништва и страдања (Bošković, 2014, str. 126), којима драговољно хрли: „Видех мачеве, А помишљах на горње венце” (Danilo, 2023, str. 66). Једино што Лазара брине јесте колику корист ће имати српски народ од привољења царству небескоме (Bošković, 2014, str. 422; Velimirović, 2017, str. 37–40).

Цар Лазар је, потпуно свестан „извесности земаљског пораза”, позвао српски народ на „оглазак у бој упркос тој извесности” (Lompar, 2022, str. 258). А Срби се здушно одазивају и косовски опредељују – што значи не предају се пред непријатељем, без обзира на то колико је војнички јачи (в. Gvozdić, 2003, str. 228) и остају решени да се приволе Царству небеском. Српски избор је задивљујући зато што није био резултат принуде већ унутрашње слободе (Јовановић, 2007), оне „унутрашње духовне слободе”, слободе златне, истинске и непроменљиве (Velimirović, 2017, str. 82), која се кроз крст часни јавља људима и која је симбол литургијски (Vidović, 1989).

Срби су могли да се определе да се као органски део Божијег народа укључе – „одговорно, слободно, са љубављу жртвеном и свешћу, у ту вечну заједницу која је изражена кроз Савез Бога и људи у Христу” (Bulović, 1989, str. 7) зато што су као народ имали добро развијене духовне вредности у свим сферама живота (Jevtić, 2015, str. 271). Они су „једном за свагда, изабрали небеску правду за народни идеал и постали њена драговољна жртва” (Porović, 2007, str. 145). Косовска витешка жртвеност, која је по својој природи новозаветна, саможртвена (Stanar, 2023),

открива „најузвишенију могућу мјеру људског достојанства и начина људског постојања овдје на земљи” (Radović, 2011, str. 84).

Јединственост Косовског завета

Савез са Богом какав је Косовски завет нема ниједан други народ, слажу се највећи српски теолошки мислиоци. „Ниједан хришћански народ нема у историји својој оно што има Српски народ, нема Косово” (Velimirović, 2007, str. 150). Само видовданско еванђеље и видовданска етика „наш народ чини великим и пред Богом и пред осталим народима” (Porović, 2007, str. 148).

На посебност српског Завета указује владика Атанасије када истиче драговољно прихватање Срба да буду заветни народ: „изабрали су да прихвате да себе жртвују” (Jevtić, 2015, str. 271). Он уочава да хришћанске и људске квалитете душе српског народа представљају његова спремност за самопорицање, жртвовање, патњу, издржљивост, опроштај и утамничење за правду и слободу, и да су ове српске врлине дистинктивне природе (Jevtić, 2015). Управо су то особине које српски народ показује испуњавањем Косовског завета.

Косово је јединствено у двадесетовековној историји хришћанског света, у којој није било ниједног другог случаја да је једна цела војска, цела нација, била прожета жељом да умре за спас своје вере – истиче Николај Велимировић. Он наглашава да се са њом никако не може мерити византијска војска која се није борила против Турака већ је молила Бога да поштеди њихова тела и земаљско царство: Лазарева војска се није молила за спас од смрти, већ се причестила припремајући се за смрт (Velimirović, 2015).

Свечовечански значај Косовског завета

Косовски завет, који је увео Србе у ред заветних народа (Stanišić, 2022), има свечовечански значај, слажу се многи његови тумачи. „Мит о Косову далеко премашује границе национал-

ног мита; својом суштином он се придружује оним највишим творевинама људског духа” (Mišić, 1990, str. 198). „И све што је свето и честито у свим земаљским народима, не само у нашем народу, оно је у духу и на начелима истог светог опредјељења” (Radović, 2007, str. 4). Циљ „Царство небеско” је општељудски, свечовечански, он је сведочанство највишег уздицања човека у историји и савршенство међу творевинама људског духа (Gvozdić, 2003, str. 227). Видовданска етика је етнoлошка, али „са етикетом да залази у свечовечанску, да једном новом свежом бојом обогати палету светске душе” (Đurić, 1914, str. 25). Наша лазаревска, косовска вера „синтетизује све што је најузвишеније, најбоље, најсветије у свима световима” (Porović, 2007, str. 143).

Погрешна тумачења и извртања смисла Косовског завета

За образовање о Косовском завету од изузетног је значаја указивање на погрешна тумачења и извртања његовог смисла.

Први удари на Завет долазе са нововековног културом, у оквиру које се зачиње негативна тенденција српске интелигенције да ружи Завет, а која добија нови замах између светских ратова, посебно у временима комунистичке диктатуре (Vidović, 1989; Radović, 2011), када је било „погибељно изговорити” реч Косово (Mišić, 1990, str. 195). Тада се зачиње и концепт да се ниподаштавајући „тумачи као мит у значењу измишљена прича” (Radulović, 2013, str. 140) или пејоративно као „косовки мит” у смислу архаичног и фантазмагоријског баласта ког се треба ослободити“ (Šijaković, 2022, str. 378). Долази до таквог дивергирања смисла Косовског завета да се проглашава српским панданом хрватском клерофашизму (Bulović, 1989, str. 8), одговорним за некадашње и будуће сукобе на балканским просторима; Завет се узима и као аргумент за оптуживање Срба за деструктивност и злочине (Gvozdić, 2003; Janjić, Janićijević, 2024). Насупрот томе, свака

злоупотреба Косовског завета у политичке сврхе је, заправо, за хришћане неприхватљива, изричит је митрополит Иринеј Буловић (Bulović, 1989, str. 8).

У процесу образовања о Завету неопходно је истаћи да је његова права природа новозаветна, јеванђељска и да у њој „нема никакве освајачке охолости [...] нити икога угрожава, или му прети” (Mišić, 1990, str. 198), као и да он „благосиља и сматра за част искључиво одбрамбени рат” (Gvozdić, 2003, str. 227). О томе сведочи патријарх Павле: „ја бих пре пристао да нестане не само велика него и мала Србија и сви Срби заједно са мнош, него што бих пристао на нељудско и нечовечно”, и даље: на Косово пољу „ми Срби нисмо отимали туђе, него бранили наше, и нисмо своју веру натурали другим, него се бранили од натурања туђе вере нама” (Patrijarh Pavle, 2010, str. 77).

Важно је указати да се у образовању о Косовском завету Завет представља само као динамичка компонента патриотизма српског народа у оквиру кога се негује као врховни идеал култ слободе која је „у српском епосу увек златна, увек окићена најскупљим епитетом” (Trebješanin, 1999, str. 71), односно изворног, конструктивног патриотизма који је лишен експанзионистичких тежњи (Milovanović, 2019, str. 533).

Један од најопаснијих фалсификата Завета јесте пораженичко тумачење које апсолутно неистинито представља Завет „као неку врсту наше историјске несреће, мазохизма, уживања у сопственом мучењу и паду”, изричит је Буловић (Bulović, 1989, str. 9). Јер, „није Лазар ишао на Косово да буде поражен него да добром победи зло, да Христос победи Сатану, а не злом зло” (Bulović, 1989, str. 8). И за живот српског народа жртвовао се цар Лазар говорећи војсци: „Смрћу послужимо дужности [...] а Бог ће се свакако смиловати на остатке наше и неће истребити до краја род и земљу нашу” (Ravanićanin, 1990, str. 270). Цео српски народ је био један хришћански

мученик, прихватао је смрт, не као горчину већ животодавну снагу (Velimirović, 2015, str. 389).

Завет је у својој суштини опредељење за живот, писао је крајем четрнаестог века Данило Бањски: „Као из небића у биће свемучно убијани пресељаваху се” (Danilo, 2023, str. 61). Владика Николај указује да превасходство љубави обасјава и часни крст који је пут, истина и живот и „ко год се за то бори, ако умре живеће, ако и погине победиће” (Velimirović, 2017, str. 78). Патријарх Порфирије каже да онај који зна шта је то љубав и шта је крст, зна да све то није губитак и да „они носе у себи тајну победе, носе у себи тајну васкрсења и то већ сада и овде” (Porfirije, 2023, str. 12).

Смрт се не сматра поразом, него настајањем духовног идеализма, извором новог живота и никада изгубљеном надом у финални тријумф правде и истине, тих вредности које припадају Царству небеском (Jevtić, 2015, str. 271). Те вредности су критеријуми који одређују да је вредан само добар живот, онај достојан човека (Jovanović, 2007, str. 8). Суштина Косовског завета је опредељење за живот, а не за смрт; он је семе новог живота окренутог истинским хришћанским вредностима, верности Богу, прецима, истинском човештву (Marojević, 2022, str. 269). А те вредности индивидуалног прегора, мучеништва, смислености страдања ту су „ради потоње боље среће колективне... зора белих што ће потомству свањивати... ружа што ће цвати позним нараштајима” (Đurić, 1914, str. 20).

Управо због будућих нараштаја „једноставно се не може пренагласити” (Stanar, 2023, str. 133) значај Косовске битке за српски национални идентитет и његов опстанак. Јер „синдром потурчавања у потпуности би преовладао у нашем народу, да није било одлучног косовског хришћанског отпора исламској најезди” (Radović, 2011, str. 82). Да се Лазар покорио без борбе пред надмоћном силом, Турци би му ускоро поплавили земљу и угасили све оно што је

представљало државну власт и дух националне заједнице (Petrović, 1990, str. 474).

Јер „онај ко се злу не супротставља, на крају и сам бива прогутан и запоседнут њиме” (Radović, 2011, str. 82), упозорава Амфилохије, и указује на судбину оних који су се определили за „замалено царство” – оних који су издали Завет. За схватање суштине и значаја Косовског завета, и следствено томе за сваку драмску обраду Завета, изузетно је важно да се велеиздајничко понашање Вука Бранковића морално вреднује. „Али довијати се да се нестане из историје – то је пропаст и гад пред Богом, то је срамно пред историјом. Вук је био један од таквих који се довијао, чувао је своју кожу, своје имање и своју власт”² (Radović, 2007, str. 5). Заслуживши да га стигне страшна Кнежева клетва „не имао од срца порода”, он се суштински определио за смрт. Кнежева клетва је временом постала „један од имагинарних стожера целог косовског циклуса” (Koljević, 1974, str. 300) и морална вертикала Косовског завета.

Резултати примене образовања о Косовском завезу у функцији драматизовања песама косовског циклуса

Прва провера учинковитости образовања о Косовском завезу обављена је међу студенти-

2 Важно је подсетити на разлику између историјских чињеница о Вуку Бранковићу и њихове епске интерпретације услед које је „издаја Вука Бранковића – урезана у колективно сећање на конкретан историјски догађај” (Bošković, 2014, str. 284). У колективној интерпретацији тог догађаја „бележи се податак о томе како војска Вука Бранковића замиче за планину и тиме издаје Лазарева витезове” (Bošković, 2014, str. 252), зато што се за народног гуслара пре може рећи да је „он хроничар једног народног осећања, и једне народне свести о својој историјској и метаисторијској улози и сврси” (Mandrara, 2024, str. V), него пуки хроничар историјских збивања. „Када посматрамо ствари на овај начин, постајемо свесни да није од пресудног значаја да ли је Бранковић био невера, већ христоликост жртве која је тада поднета” (Mandrara, 2024, str. VI).

ма који су слушали предавање из ове области у фебруару 2024. године. У питању је била анкета идентична са претходном по узорку, методи, карактеру, формулацији анкетног питања, начину спровођења анкете и обради резултата. У анкети је учествовало и на питање одговорило 47 студената који су похађали наставу предмета Драма и покрет на студијском програму за образовање учитеља.

Одговори су анализирани квантитативно (нумерички је одређена употреба најфреквентнијих термина, појмова и ликова у одговорима) и квалитативно методом анализе садржаја. Одговори су били састављени од више термина, а најмање од два елемента (термина).

Табела 3. Друга анкета – термини употребљени у одговорима и у првој анкети.

ТУО	БСУ	ПУБС
Мит, културолошки мит	9	19,1
Косовски бој	15	31,9
Сукоб (Срба и Турака)	4	8,5
Епска песма	13	27,6

Легенда: ТУО – термини употребљени у одговорима и у првој анкети; БСУ – број студената који их је употребио; ПУБС – проценат од укупног броја студената.

Табела 4. Друга анкета – епски ликови који се налазе у одговорима.

ЕЛУО	БСУ	ПУБС
Цар Лазар	7	14,9
Милош Обилић	2	4,2
Вук Бранковић	3	6,2
Султан Мурат	4	8,5

Легенда: ЕЛУО – епски ликови који се налазе у одговорима; БСУ – број студената који их је употребио; ПУБС – проценат од укупног броја студената.

Табела 5. Друга анкета – појмови употребљени у одговорима.

ПУО	БСУ	ПУБС
Небеско царство	5	10,6
Жртва (свесна)	15	31,9
Заклетва	4	8,5
Завет Богу	3	6,2
Вера	7	14,9
Клетва	6	12,7
Српски	4	8,5
Национални (српски) идентитет	6	12,7
Божанско	2	4,2
Узвишено	2	4,2

Легенда: ПУО – појмови употребљени у одговорима; БСУ – број студената који их је употребио; ПУБС – проценат од укупног броја студената.

На основу анализе садржаја студентских одговора, а методом компарације са првом анкетом, утврдили смо да је у другој анкети: 1) значајно смањена учесталост термина који се односе на Косовски бој као историјски догађај, 2) значајно смањена појава имена епских ликова; 3) број одговора који имају одговарајуће референце на Завет и показују разумевање његовог изворног значења порастао; 4) уочен велики број појмова који се учестало појављују у одговорима, а спадају у појмовну апаратуру за одређење Завета. Отуда закључујемо да је предавање о аспектима Косовског завета унапредило познавање његовог значења и смисла код студената.

Посредну проверу примене образовања о Косовском завету у функцији студентских драматизација песама косовског циклуса представљало је истраживање из јуна 2024. године, које је имало за примарни циљ да одреди моралну вертикалу Косовског завета у драматизацијама српских народних песама косовског циклуса. Узорак истраживања представљало је 69 драматизација студената који су учествовали у првој или другој анкети. Иако је проучавање било усредсређено на само

један аспект Завета (морални), показало је и „да се еминентно хришћанско и изворно схватање Косовског завета налази само у трећини драматизација” (Milovanović, 2024, str. 82).

Последње истраживање бавило се провером функционалности образовања о Косовском завету у наставном процесу драматизовања песама косовског циклуса. Циљ истраживања је био да одреди да ли су садржаји образовања о Косовском завету допринели да идеје студентских драматизација песама косовског циклуса буду усклађене са Косовским заветом, као идејним полазиштем и тематским упориштем епских песама косовског циклуса.

Узорак истраживања биле су 94 драматизације свих претходно анкетираних студената које су позитивно оцењене, закључно са другим октобарским испитним роком. Као критеријум одређивања врсте и степена усклађености идеја студентских драматизација са Косовским заветом одабрана је теорија о основним схватањима Косовског завета у српској књижевности и култури Милана Радуловића. По Радуловићу, у српској књижевности и култури су се „искристалисала три основна схватања Косовског завета: 1. монашко осећање царства Небеског, 2. аристократско-витешко и патријархално-епско виђење Косовског опредељења и 3. просветитељско-историјско схватање Косовског боја” (Radulović, 2013, str. 127). Пошто једино у српској монашкој култури „Косовски завет је и данас жив у свом пуном и изворном смислу” (Radulović, 2013, str. 140), монашко схватање можемо сматрати изворним схватањем Косовског завета (Radulović, 2013, str. 140).

На основу проучавања драматизација, методом анализе садржаја, утврђено је да је у свакој драматизацији било доминантно једно од поменутих основних схватања Косовског завета.

Табела 6. Доминантна схватања Косовског завета у драматизацијама студијеног случаја.

ДСКЗ	БД	ПУБД
Изворно схватање Косовског завета	40	42,54
Аристократско-витешко и патријархално-епско виђење косовског опредељења	38	40,42
Просветитељско-историјско схватање Косовског боја	16	17,04

Легенда: ДСКЗ – доминантно схватање Косовског завета у драматизацијама; ПУБД – проценат од укупног броја драматизација; БД – број драматизација у којима је схватање доминантно.

Изворно схватање Косовског завета било је у овој анкети највише заступљено. Вишу процентуалну заступљеност изворног схватања Завета у драматизацијама у последњем истраживању тумачимо наставком процеса образовања о Косовском завету на редовним и додатним консултацијама све до испита у другом октобарском року.

Закључак

Резултати истраживања упућују на то да је образовање о Косовском завету било функцио-

нално у процесу драматизовања песама косовског циклуса, односно да је студентима Факултета за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду пружило корпус знања неопходан за одређивање идејне основе драматизација у складу са Заветом, као идејним и тематским упориштем епских песама косовског циклуса, остварујући тако циљ ради кога је и уведено у наставу драмске уметности.

Уз важну констатацију да ово истраживање, као студија случаја, има знатна ограничења, верујемо да поткрепљује уверење о потреби за увођењем елементарног образовања о Косовском завету у драматизовању песама косовског циклуса, како у факултетској настави драмске уметности, тако и у предметној настави (књижевности, веронауке), па и слободним активностима у основним и средњим школама. Представљајући студију случаја из образовања о Косовском завету, области која до овог истраживања није тако именована и формулисана као посебна, рад скреће пажњу просветне јавности на њу и подстиче размишљања о могућностима њене примене у систему васпитања и образовања Србије.

Извори

- *Antologija narodnih junačkih pesama* (1991). SKZ.

Литература

- Bošković, S. (2014). *Kosovski kulturološki mit*. Službeni glasnik.
- Bulović, I. (1989). Kosovski zavet u svetlosti Novog zaveta. *Bogoslovlje*, 33 (47), 1-9.
- Danilo, B. (2023). *Sabrana dela*. SKZ.
- Dušanov zakonik (1986). Prosveta – SKZ.
- Đurić, M. (1914). *Vidovdanska etika*. Srpsko akademsko društvo Njegoš.
- Đurić, V. (1990). *Kosovski boj u srpskoj književnosti*. SKZ – Matica Srpska – Jedinstvo.

- Gvozdić, B. D. (2003). Pravoslavlje i rat. U B. D. Gvozdić (prir.). *Vojevanje za veru i otadžbinu* (str. 195–235). Vojnoizdavački zavod.
- Ibersfeld, A. (1982). *Čitanje pozorišta*. Vuk Karadžić.
- Janjić, D., i. Janićijević, G. (2024). Recepcija fenomena Kosovski zavet u savremenoj srpskoj kulturi i izvan nje. U D. Tančić (ur.). *Mi i drugi kroz vizuru Kosova i Metohije* (str. 21–36). Institut za srpsku kulturu Priština–Leposavić – Akademija za nacionalnu bezbednost.
- Jevtić, A. (1992). *Sveti Sava i Kosovski zavet*. Srpska književna zadruga.
- Jovanović, B. (2007). Istina kosovskog mita. *Bagdala*, 49 (469), str. 11.
- Koljević, S. (1974). *Naš junački ep*. Nolit.
- Lešić, Z. (1979). *Teorija drame kroz stoljeća*. Svjetlost.
- Lompar, M. (2022). Kosovski zavet i njegovi mrzitelji. U D. Perović, N. Cicmil, i. M. Vukotić (prir.). *Kosovsko ogledalo* (str. 253–259). Matica srpska.
- Lupulović, I. (2025). *Drama i religijsko iskustvo*. https://youtu.be/i8bR4BANLJI?si=iJoQMFVg4E_CtQMF
- Mandrapa, Đ. (2024). Istina kosovske epike. U P. M. Petrović (ur.). *Kosovo – pesme i priče o boju na Kosovu*, IV–VI. Narodno delo.
- Marojević, N. (2022). Eshatološke perspektive Kosovskog zavjeta. U D. Perović, N. Cicmil, i. M. Vukotić (prir.). *Kosovsko ogledalo* (str. 268–270). Matica srpska.
- Milovanović, A. (2019). Primena lutkarskog metoda u funkciji rodoljubivog vaspitanja studenata studijskih programa za obrazovanje vaspitača. U Lj. Paunović, i. S. Vidosavljević (ur.). *Inovativni pristup vaspitanju i obrazovanju: stanje, dileme i perspektive* (str. 477–487). Učiteljski fakultet u Prizrenu.
- Milovanović, A. (2024). Moralna vertikalna kosovskog zaveta u dramatizacijama srpskih narodnih pesama kosovskog ciklusa. U D. Tančić (ur.). *Mi i drugi kroz vizuru Kosova i Metohije* (69–83). Institut za srpsku kulturu Priština–Leposavić – Akademija za nacionalnu bezbednost.
- Milovanović, A., i. Cvetanović, Z. (2023). Kosovki zavet u književnim tekstovima. U D. Popović (ur.). *Uloga vaspitanja i obrazovanja u očuvanju nacionalnog identiteta* (str. 121–136). Učiteljski fakultet u Prizrenu.
- Mišić, Z. (1990). Šta je to kosovsko opredeljenje. U V. Đurić (ur.). *Kosovski boj u srpskoj književnosti* (str. 195–200). Srpska književna zadruga – Matica Srpska – Jedinstvo.
- *Osnovi dramaturgije* (1989). Univerzitet umetnosti u Beogradu.
- Patrijarh Pavle (2007). Opredeljenjem za carstvo nebesko ne odričemo se staranja za svoje istorijsko postojanje. U R. Nikčević (ur.). *Sveti knez Lazar i Kosovski zavjet* (str. 3). Svetigora.
- Patrijarh Pavle (2010). *Kosovska iskušenja*. Manastir Velika Remeta.
- Patrijarh Porfirije (2023). Naša je mera – mera Vidovdana. *Svetigora*, 11–13.
- Petrović, V. (1990). Naša vidovdanska istina. U V. Đurić (ur.). *Kosovski boj u srpskoj književnosti* (str. 269–270). SKZ – Matica Srpska – Jedinstvo.
- Popović, D. (2024). Kosovsko-metohijska izvorišta srpske duhovnosti i narodnog bića. U *Srpsko umetničko nasleđe na Kosovu i Metohiji*. (str. 81–98). SANU.
- Popović, J. (2007). Kosovska etika. U R. Nikčević (ur.). *Sveti knez Lazar i Kosovski zavjet* (str. 143–148). Svetigora.

- Ravaničanin, P. (1990). Povesno slovo o Knezu Lazaru. U V. Đurić (ur.). *Kosovski boj u srpskoj književnosti* (str. 269–270). SKZ – Matica Srpska – Jedinstvo.
- Radović, A. (1981). Sinaiti i njihov značaj u životu Srbije XIV i XV v. U V. Hrizostom, D. Bogdanović, V. Đurić, i D. Kašić (ur.). *Manastir Ravanica. Spomenica o šestoj stogodišnjici (1381–1981)* (str. 101–134). Manastir Ravanica.
- Radović, A. (2007). Sveti Lazar velikomučenik. U R. Nikčević (ur.). *Sveti knez Lazar i Kosovski zavjet* (str. 4–6). Svetigora.
- Radović, A. (2011). *Časni krst Hristov i Kosovski zavet*. Svetigora.
- Radović, A. (2012). *Pravoslavna veronauka*. Svetigora.
- Radosavljević, A. (2007). Vidovdan – Kosovsko ogledalo. U R. Nikčević (ur.). *Sveti knez Lazar i Kosovski zavjet* (str. 7–8). Svetigora.
- Radulović, M. (2012). *Umetnost i vera*. Pravoslavno bogoslovski fakultet.
- *Rečnik književnih termina* (1985). Nolit.
- Stamenković, V. (1985). *Teorija drame XVIII i XIX vek*. Univerzitet umetnosti u Beogradu.
- Stanar, D. Ž. (2023). Kosovski zavet – odbrana identiteta kao funkcije vojske. U D. Tančić (ur.). *Kosovo i Metohija kroz činjenice, tumačenja i simbole* (str. 125–139). Institut za srpsku kulturu Priština–Leposavić.
- Stanišić, K. (2022). Kosovski zavjet kao izbor i izvor. *Svetigora*. 34 (Petrovdan), str. 9.
- Suvajdžić, B. (2021). *Ključ od Kosova*. Albatros plus.
- Šijaković, B. (2022). Kosovski zavet i njegovi mrzitelji. U D. Perović, N. Cicmil, i M. Vukotić (prir.). *Kosovsko ogledalo* (str. 373–379). Matica srpska.
- Trebješanin, B. (1999). *Psihologija patriotizma i obrasci socijalizacije (varijante u formiranju patriotizma)*. Zadužbina Andrejević.
- Velimirović, N. (2003). *Srpski narod kao teodul*. Evro Giunti.
- Velimirović, N. (2007). Sve je sveto i čestito bilo. U R. Nikčević (ur.). *Sveti knez Lazar i Kosovski zavjet* (str. 150–157). Svetigora.
- Velimirović, N. (2015). Kosovo 1389. In M. Vasiljević (ed.). *The Christian Heritage of Kosovo and Metohija* (pp. 389). Sebastian Press.
- Velimirović, N. (2017). *Carev Zavet*. Manastir Sveti Stefan.
- Vidović, Ž. (1989). *Njegoš i Kosovski zavjet u Novom vijeku*. Filip Višnjić.
- Vidović, Ž. (2007). Krst Časni i Sloboda Zlatna. U R. Nikčević (ur.). *Sveti knez Lazar i Kosovski zavjet* (str. 139–145). Svetigora.
- Voljkenštajn, V. M. (1966). *Dramaturgija*. Umetnička akademija.
- Vuksan, V. (2021). *Kraljevi i svetitelji srpski*. Istorijski muzej.

Summary

The paper examines education about the Kosovo Covenant (Kosovski zavet) in the function of dramatising the poems of the Kosovo cycle, using the example of a case study of its application in drama teaching at the Faculty of Education, University of Belgrade, in the academic year 2023/2024. The aim of the research was to determine the contribution of education about the Kosovo Covenant to the dramatisation of the poems of the Kosovo cycle. The research is based on the following assumptions: 1) The Kosovo Covenant represents the ideological and thematic foundation of the poems of the Kosovo cycle, 2) in order to determine the ideological basis of dramatising the poems of the Kosovo cycle, students need education about the Kosovo Covenant. Using the method of content analysis and a survey, we first established that students do not possess extensive knowledge about the Covenant, and then we determined the theoretical basis and content of education about the Kosovo Covenant. Then, by investigating, using survey methods, the content analysis and comparisons, the functionality of the education about the Kosovo Covenant that the students were taught, we determined that it contributed to the fact that the original understanding of the Kosovo Covenant was most represented in student dramatisations (42.54%). Based on this, we conclude that the education on the Kosovo Covenant provided students with the necessary knowledge to determine the ideological basis of the dramatisations and was very functional in the dramatisation of the poems of the Kosovo cycle.

Keywords: *Kosovo Covenant, education about the Kosovo Covenant, drama art teaching, dramatisation of the Serbian traditional poems of the Kosovo cycle, primary school teachers' education.*